

Hemşirelik Alanında Deneysel Türde Yapılan Doktora Tezlerinin Araştırma Etiği Açısından İncelenmesi: Türkiye Örneği

Nihal Gördes Aydoğdu¹, Zuhar Bahar², Kubra Pınar Gurkan¹, Ayşe Çal³, Dilay Açıl⁴, Burcu Cengiz¹

¹Dokuz Eylül Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, İzmir, Türkiye

²Koç Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, İstanbul, Türkiye

³Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, Samsun, Türkiye

⁴Sinop Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik Bölümü, Sinop, Türkiye

Nihal Gördes Aydoğdu

Zuhar Bahar

Kubra Pınar Gurkan

Ayşe Çal

Dilay Açıl

Burcu Cengiz

İletişim:

Burcu Cengiz

Dokuz Eylül Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, İzmir, Türkiye

E-Posta: burcu_altunay@hotmail.com

Gönderilme Tarihi : 12 Nisan 2018

Revizyon Tarihi : 26 Haziran 2018

Kabul Tarihi : 27 Haziran 2018

ÖZET

Amaç: Bu çalışma, Türkiye’de deneysel ve yarı deneysel tipte yapılan hemşirelik alanındaki doktora tezlerinin araştırma etiği açısından incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

Yöntem: Retrospektif ve tanımlayıcı olarak yapılan bu çalışmada, tezlere Yükseköğretim Kurumunun internet sitesi olan “Ulusal Tez Merkezi” sayfası taranarak ulaşılmıştır. Araştırmada, hemşirelik alanında deneysel/yarı deneysel araştırma tasarımı ile yapılan doktora tezlerinin tam metinleri taranmıştır. Tezler, araştırmacılar tarafından literatür ışığında geliştirilen bir anket formu ile değerlendirilmiştir. Veriler SPSS 21.0 yazılımı kullanılarak sayı ve yüzde olarak değerlendirilmiştir.

Bulgular: Çalışma kapsamında 1985-2016 yılları arasında ulusal tez merkezinde hemşirelik alanında 720 doktora tezine ulaşılmış; kriterlere uyan 470 tez incelenmiştir. İncelenen tezlerin%59.1’inin deneysel türde, %90.2’sinin kurum izni ve %85.5’inin etik kurul onayı aldığı %65.3’ünün bilgilendirilmiş onam formu olduğu saptanmıştır. Tezlerin%89,6’sı bilgilendirilmiş onam formlarında katılımcılara ait verilerin nasıl saklanacağını belirtmezken; %51.8’inde bilgilerin gizli tutulacağı yönünde bir beyan vardır.

Sonuç: Hemşirelik alanında ülkemizde deneysel ve yarı deneysel tasarımda yapılan doktora tezlerinin uluslararası kabul görmüş yayın etiği ve özellikle bilgilendirilmiş onam alma kuralları çerçevesinde eksiklikleri olduğu görülmektedir. Bu nedenle yeni araştırmacılara lisans ve lisansüstü eğitimleri sırasında araştırmanın yürütülmesi ve yayınlanması süreciyle ilgili etik kuralların ve Helsinki Bildirgesi’ne göre onamlarda yer alması gereken bilgilerin öğretilmesi önerilmektedir.

Anahtar sözcükler: Doktora tezi, araştırma etiği, hemşirelik

INVESTIGATION INTO RESEARCH ETHICS OF DOCTORAL THESES WITHIN THE EXPERIMENTAL FIELD IN NURSING: THE CASE IN TURKEY

ABSTRACT

Aim: In this study, the dissertation research ethics as applied to experimental and quasi-experimental studies undertaken in the field of nursing in Turkey were examined.

Materials and Methods: It is a retrospective and descriptive study. The theses were accessed by browsing the “National Thesis Center” of the Higher Education Institution. For the research, the full texts of doctoral dissertations undertaken with an experimental / semi-experimental research design within the nursing field were studied. The theses were evaluated by using a questionnaire developed by the researchers in the light of the existing nursing literature. The data were evaluated as absolute numbers and percentages using the SPSS 21.0 software.

Findings: 720 doctoral theses that fell within the scope of the study were accessed from the nursing theses held in the national thesis center for 1985-2016; then 470 theses matching the criteria were examined closely. It was determined that 59.1% of the theses examined employed an informed consent form and were of experimental type, 90.2% of them had obtained institutional permission and 85.5% of them had been approved by an ethics committee. 89.6% of the theses do not indicate in the informed consent forms how the participants’ data were to be held; 51.8% contain a declaration that information will be kept confidential.

Conclusions: It is noted that doctoral dissertations in the field of nursing undertaken with an experimental or semi-experimental design in Turkey are missing from internationally accepted publications and, in particular, from the framework of procedures for obtaining informed consent. It is recommended that new researchers be trained during their undergraduate and postgraduate education in how to conduct research and be instructed in the ethical standards and information that must be included in declarations, in accordance with the Helsinki Declaration.

Keywords: Doctoral thesis, research ethics, nursing

Bilimin temel ilkeleri, bilim insanlarının kullandıkları yöntem ve uygulamaların doğruluğunu araştırmalarını, yansız ve objektif olmalarını ve yayın etiği ilkelerine uymalarını gerekli kılmaktadır (1). Temel bilimlerden biri olan tıp bilimi hekim, hemşire, hasta gibi birçok bireyin karşılıklı doğru iletişim ve etkileşimine odaklanma ve bu etkileşimden doğan etik sorunlar oldukça fazladır. Bilim ve tıp etiği ilkeleri birbirini tamamlayan ilkelere oluşmaktadır. Araştırma etiği ise, araştırma sürecinde uyulması gereken etik ilkelere aittir. Araştırma etiğinin temelinde iyilik yapma, doğruluk ve adaletli olma yer almaktadır (2).

Etik kuralların gerekliliği ve önemi özellikle insanlar üzerinde yapılan araştırmalarda dikkat çekmektedir (3). II.Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından yapılan etik olmayan ilaç uygulama araştırmalarının ortaya çıkmasıyla klinik araştırmalar için etik rehberler oluşturulmuştur. Türkiye’de özellikle insanlar üzerinde yürütülen araştırmalar 1993 yılında oluşturulan yasal düzenlemelerle denetlenmeye başlanmıştır. Etik komiteler ve yerel etik kurullar kurulmuş olup araştırma etiği bağlamında etik duyarlılığı artırmaları, temel etik ilkeleri öğretmeleri ve merkezi eğitici bir rol oynamaları yönünden önemli roller üstlenmişlerdir (4).

Günümüzde artan yayın sayısı, akademik yaşamda ilerleme gereksinimi, araştırmalara verilen maddi ödüller ve araştırmacının etik değerlere sahip olmaması gibi nedenlerden ötürü etik ihlallerin ve katılımcı haklarının ihmalî söz konusu olmakta ve araştırmacılar sıklıkla etik ihlaller yapmaktadırlar (1). Araştırmacıların sıklıkla yaptıkları etik dışı davranışlar; aşırma (plajerizm), yazarlık ve yazarlık sıralamasında etik sorunlar (onursal/armağan/gölge yazarlık.. vb.), uydurmacılık, sahtecilik, yayın yinelemesi, dilimleme, özensiz araştırma, mali desteğe ilişkin etik sorunlar ve bilimsel yayınlarda teşekkür olarak sıralanabilir (1). Ülkemizde de araştırma ve yayın etiği ilkeleri ihlalinin çoğu kez bu konudaki bilgisizlikten kaynaklandığı gözlenmektedir (4-5). Akademisyenlerin araştırma ve yayın etiğine ilişkin görüşlerinin incelendiği çalışmada; akademisyenlerin büyük bir çoğunluğunun etik eğitime gereksinim duyduklarını ve yine büyük bir çoğunluğunun araştırma yaparken etik sorunlarla karşılaştığını saptamıştır (3).

Etik kuralların yanında katılımcılardan alınan aydınlatılmış onam formu/ bilgilendirilmiş olur formu kullanımı da araştırmalarda esastır. Aydınlatılmış onam, araştırmaya başlamadan önce ve araştırma boyunca katılımcı ve araştırmacı arasındaki bir iletişim süreci olarak tanımlanabilir. Aydınlatılmış onamın bütünlüğünü sağlamak için pek çok bileşene yer verilmesi gerekmektedir (6). Bu bileşenler; araştırmanın açıkça nasıl yapılacağı, çalışma sırasında

herhangi bir zamanda çekilme hakkı, herhangi bir maddi kazanç olup olmadığı, çalışmanın niteliği ve amacı, çalışma süresi, katılımcıların karşılaşabileceği riskler/yan etkiler, alternatif seçenekler, katılımcıların sorumlulukları (çalışma süresince yapılması gerekenler ve yapılmayanlar hakkında bilgilendirme), katılımcıların katılımının sona erdirilebileceği durumlar, çalışmaya bağlı yaralanmaların yönetimi, çalışmaya bağlı yaralanmalar için tazminatlar, gizlilik beyanı, çalışma ile ilgili soruları için kime başvurulacağı, araştırmacı iletişim bilgisi, etik kurulun iletişim bilgileri olarak sıralanabilir (6). Ayrıca katılımcıya aydınlatılmış onam formunun bir kopyası mutlaka verilmelidir.

Lisansüstü eğitiminin bitiminde çalışılan alanla ilgili özgün bir tez hazırlama zorunluluğu vardır. Bologna süreci sonrası YÖK tarafından belirlenen Türkiye Yükseköğretim Ulusal Yeterlikler Çerçevesi (TYUYÇ) lisansüstü eğitimde kazanılması gereken yeterlilikleri bilgi, beceri ve yetkinlikler kapsamında üç başlık altında toplamıştır. Bu başlıklar altında başta doktora eğitimi olmak üzere lisansüstü eğitim alan kişilerin kendi alanındaki güncel ve ileri düzeydeki bilgileri özgün düşünce ve araştırma ile uzmanlık düzeyinde eleştirebilme, derinleştirebilme özgün bir konuyu araştırabilme, kavrayabilme, tasarlayabilme, uyarlayabilme ve uygulayabilme özelliklerine sahip olması gerektiği vurgulanmaktadır (7-8). Tüm yeterliliklerin geliştiği bilimin en önemli aşaması olarak görülen doktora eğitiminde üretilen tezlerin etik değerlere tam anlamıyla uygunluğu beklenmektedir. Literatür incelendiğinde ülkemizde yapılan doktora tezlerinin etik açıdan değerlendirilmesine ilişkin çalışmalara rastlanılmamıştır. Bu nedenle bu çalışma, Türkiye’deki hemşirelik alanında deneysel ve yarı deneysel tasarımda yapılan doktora tezlerinin araştırma etiği açısından incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

Gereç ve yöntem

Araştırmanın tipi

Retrospektif tanımlayıcı tipte bir çalışmadır.

Araştırmanın yeri ve zamanı

Araştırma Ocak 2017- Nisan 2017 tarihleri arasında Türkiye Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) “Ulusal Tez Merkezi”nde yer alan hemşirelik alanındaki doktora tezleri incelenerek yapılmıştır.

Araştırmanın evren ve örnekleme

Araştırmanın evrenini 1985-2016 yılları arasında ulusal tez merkezinde yer alan hemşirelik alanında yapılmış 720 doktora tezi; araştırmanın örneklemini ise örneklem seçilme kriterlerine uygun 470 doktora tezi oluşturmaktadır. İncelenen tezlerin örnekleme seçilme kriterleri; hemşirelik alanında yapılmış doktora tezi olması, tam metnine

ulaşılabilmesi ve deneysel araştırma tasarımında olması olarak belirlenmiştir. Tablo 1'de çalışmaya alınan tezlerin özellikleri yer almaktadır.

Veri toplama formu

Araştırmacılar tarafından literatüre dayanarak oluşturulan 15 soruluk anket formunda; tezin yapıldığı niversite ve anabilim dalı, bitirme yılı, araştırmanın tipi, danışman nvanı, etik kurul ve kurum izni ve bilgilendirilmiş olur formuna ait sorular, mahremiyet ve gizlilik ilkeleri açısından değerlendirmeye ilişkin sorulara yer verilmiştir (1-9).

Verilerin değerlendirilmesi

Veriler, SPSS 21.0 programı kullanılarak tanımlayıcı istatistiksel analiz yöntemlerinden sayı ve yüzde oranları ile değerlendirilmiştir.

Bulgular ve tartişma

İncelenen tezlerin %59.1'i deneysel tasarımda ve %56.2'sinin danışman ğretim yesi nvanı profesordr. Hemşirelik alanındaki doktora tezlerinin %23.8'i Ege niversitesi'nde yapılmışken; %17.0'ı Kadın Hastalıkları ve Doğum Hemşireliği Anabilim Dalı'nda yapılmıştır.

Çalışma kapsamında incelenen tezlerin etik kurul, kurum izni ve bilgilendirilmiş onam alma durumları Őekil 1'de yer almaktadır.

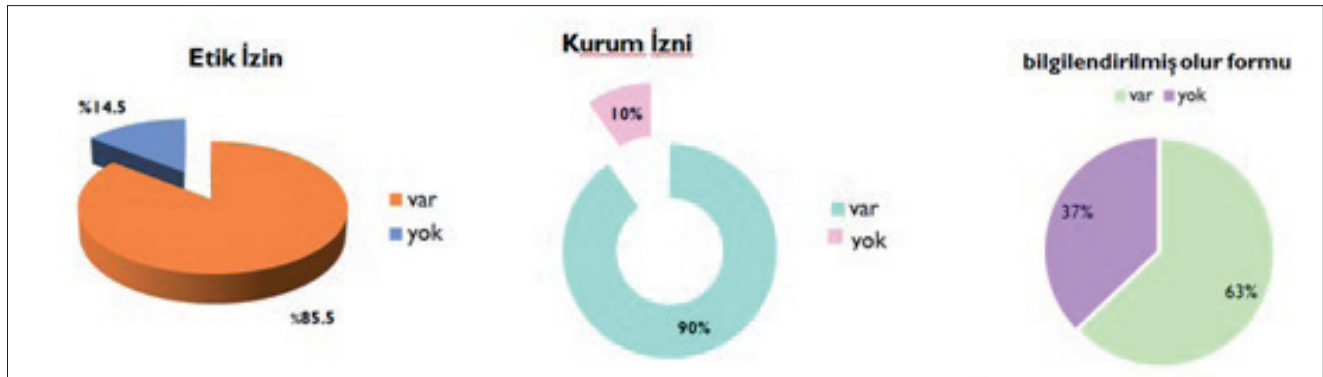
İncelenen tezlerin %85.5'inin etik kurul izni olduğu ve tezlerin %90'ında çalışmanın yürütüleceği kurumdan izin alındığı saptanmıştır. Tezlerin %63'nde bilgilendirilmiş onam formu kullanılmış olup, kullanılan formun bilgilendirilmiş onam formunda yer alması gereken özelliklere sahip olma durumları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tezlerin %81.4'nde bilgilendirilmiş olur formunda çekilme hakkına yer verilmiş, %51.0'nda çalışmanın yapıldığı kurum adı belirtilmemiş ve %56.0'nda deneklere herhangi

bir ödeme yapıp yapılmayacağı belirtilmemiştir. Tezlerin %80.0'nda araştırmanın nasıl yapılacağı açıklanmış, %84.0'nda deneklere ait bilgilerin gizli tutulacağına yer verilmiş ve %93.5'nde deneklerin imzası bulunmaktadır. Ayrıca tezlerin %94.2'sinde denekleri fiziksel ve duygusal açıdan korumak için önlemler alınmamış, %36.5'nde araştırmacı imzası bulunmuyorken %61.5'inde araştırmacının iletişim bilgilerine yer verilmemiştir.

Tablo 1. Araştırma kapsamındaki tezlerin özelliklerinin dağılımı (n=470)

Tezlerin zellikleri	n	%
Araştırmanın tipi		
Yarı deneysel	192	40.9
Deneysel	278	59.1
Tez Danışmanının nvanı		
Prof.Dr.	264	56.2
Doç.Dr.	136	28.9
Yrd.Doç.Dr.	70	14.9
Tezin Yapıldığı niversite		
Ege Üniversitesi	112	23.8
İstanbul Üniversitesi	70	14.9
Atatürk Üniversitesi	65	13.8
Hacette Üniversitesi	63	13.3
Marmara Üniversitesi	58	12.3
Erciyes Üniversitesi	42	8.9
Dokuz Eylül Üniversitesi	27	5.7
Gülhane Askeri Tıp Akademisi	25	5.3
Cumhuriyet Üniversitesi	5	1.1
Gazi Üniversitesi	1	.2
Haliç Üniversitesi	1	.2
Kocaeli Üniversitesi	1	.2
Tezin Yapıldığı Anabilim Dalı		
Kadın Hastalıkları ve Doğum Hemşireliği	80	17.0
İç Hastalıkları Hemşireliği	69	14.7
Halk Sağlığı Hemşireliği	58	12.3
Hemşirelik Anabilim Dalı	58	12.3
Psikiyatri Hemşireliği	57	12.1
ocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği	57	12.1
Cerrahi Hastalıkları Hemşireliği	51	10.9
Hemşirelik Esasları	39	8.3
Hemşirelikte Yönetim	1	.6

Őekil 1. Tezlerin etik izin, kurum izni ve bilgilendirilmiş onam alma dağılımları

Tablo 2. Tezlerin bilgilendirilmiş olur formu özelliklerinin dağılımı (n=296)

	n	%
Bilgilendirilmiş olur formunda çekilme hakkı var mı?		
Var	241	81.4
Yok	55	18.6
Bilgilendirilmiş olur formunda kurum adı belirtilmiş mi?		
Evet	151	51.0
Hayır	145	49.0
Bilgilendirilmiş olur formunda ödeme olup olmadığı belirtilmiş mi?		
Evet	130	44.0
Hayır	166	56.0
Bilgilendirilmiş olur formunda araştırmanın nasıl yapılacağı açıklanmış mı?		
Evet	237	80.0
Hayır	59	20.0
Bilgilendirilmiş olur formunda bilgilerin gizli tutulacağı belirtilmiş mi?		
Evet	248	84.0
Hayır	48	16.0
Bilgilendirilmiş olur formunda denek imzası var mı?		
Var	277	93.5
Yok	19	6.5
Denekleri fiziksel ve duygusal açıdan korumak için önlemler alınmış mı?		
Evet	17	5.8
Hayır	279	94.2
Bilgilendirilmiş olur formunda araştırmacı imzası var mı?		
Var	191	64.5
Yok	105	36.5
Bilgilendirilmiş olur formunda araştırmacının iletişim bilgileri var mı?		
Var	114	38.5
Yok	182	61.5

Girişimli ya da girişimsel olmayan her türlü araştırmadan önce etik kurul ve kurum izinlerinin alınması, katılımcıların/deneklerin bilgilendirilmesi ve onamlarının alınması hem yasal hem de etik açıdan, kişinin özerkliğine saygı ilkesi ve araştırmacının sorumluluğunun gereği olarak vazgeçilmez bir unsurdur (11). Çalışmamızdaki tezlerin %85.5'inde etik kurul izni, %90'ında kurum izni ve tezlerin tamamında bilgilendirilmiş olur formu bulunmaktadır. Bu durum danışmanlık yapan öğretim üyelerinin genç araştırmacılara etik değerler açısından rol model olduklarını göstermektedir. Öte yandan tezlerin %14.5'inde etik kurul izni bulunmamaktadır. Bu durum tezlerin eski yıllarda yapılması ve etik kurulların günümüzdeki kadar yaygın olmaması, enstitülerin tez kabul koşullarında etik kurul izni aramaması ile açıklanabilir. Bulgularımızın aksine, etik kurula ilişkin akademisyen görüşlerinin incelendiği bir çalışmada katılımcıların %40'ının araştırma veya yayın yapmak için etik kurul iznine gerek olmadığı görüşünde olduğu saptanmıştır (3). Çalışmamızda

incelenen tezlerin %10'unda çalışmanın yapılacağı kurumdan izin alınmadığı görülmektedir. Bu oran, araştırmacıların çalıştığı kurumda yaptığı çalışmalarda kurum iznine gerek duymamasından kaynaklanıyor olabilir.

Shrivastava ve arkadaşları (2015), aydınlatılmış onamda bulunması gereken bileşenleri tanımlamıştır. Bu doğrultuda çalışmamızdaki tezlerde kullanılan aydınlatılmış onamlarda deneklere ilişkin risklere yönelik koruma önlemlerine ve deneklere ödeme yapılıp yapılmayacağı hususunda hiçbir bilgiye yer verilmediği, ayrıca araştırmacı iletişim bilgilerinin de tezlerin büyük bir çoğunluğunda olmadığı saptanmıştır. Bulgularımıza paralel olarak Er ve ark.'nın(2011) yaptıkları bir çalışmada aydınlatılmış onamın etik kural ve yönetmeliğe göre istendik düzeyde alınmadığı sonucuna ulaşmışlardır (12). Bulgularımızdan farklı olarak akademisyenlerin bilimsel araştırma tutumlarının akademik etik değerler açısından incelendiği bir çalışmada; öğretim üyelerinin akademik etik değerlere ilişkin tutumlarının olumlu yönde ve yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir (13).

Çalışmamızda tezlerin %50.4'ünde aydınlatılmış onamda araştırmacının nasıl yapılacağı açıklanmıştır. Bulgularımıza benzer olarak, Özlü ve ark (2015) yaptığı çalışmada, cerrahi operasyon geçirecek hastalara imzalatılan aydınlatılmış onam formu hakkında katılımcıların yarısına açıklama yapılmamış olduğu bulunmuştur.

Kurt ve Türker (2014), yaptıkları çalışmada; diş hekimlerinin lisans/lisansüstü eğitimleri sırasında verilen etik eğitimlerinin istenilen düzeyde olmadığı bu nedenle söz konusu eğitim üzerinde durulmasının pratik uygulamalarda kendilerine fayda sağlayacağı sonucuna varmışlardır. Katılımcıların %71.7 si aydınlatılmış onamın hem katılımcı hem de hekim tarafından karşılıklı imzalanmış olması gerektiğini ifade etmiştir (14). Çalışmamızda aydınlatılmış onamda hasta imzasının bulunduğu tez oranı %58.9 iken; tezlerin yarısından fazlasında araştırmacı imzasının olmadığı görülmektedir.

Çalışmamızda incelenen tezlerde bilgilendirilmiş olur formu içeriği incelendiğinde; çekilme hakkı, araştırmacının nasıl yapılacağı, bilgilerin gizli tutulacağı bilgisi ve denek imzasına ağırlıklı olarak yer verildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra bilgilendirilmiş olur formunda kurum adı, ödeme yapılıp yapılmayacağı, deneklerde öngörülen yan etkilere karşı önlem alınması, araştırmacı imzası ve araştırmacının iletişim bilgileri gibi unsurlara yer verilmediği saptanmıştır. Bu eksiklikler; bilgilendirilmiş olur formu içeriğine ve Helsinki Bildirgesi'ne yönelik araştırmacıların bilgi

eksikliğinden kaynaklanıyor olabilir. Ayrıca araştırmacılar sadece çalışmaya ilişkin bilgilendirme yapmanın yeterli olduğunu dūřunuyor olabilirler.

Sonuç ve öneriler

Bu alışma sonuçları ile hemşirelik alanında űlkemizde yapılan deneysel ve yarı deneysel tasarımda yapılan doktora tezlerinin uluslar arası kabul görmüş yayın etiği kuralları çerçevesinde eksiklikleri olduğu görölmektedir. Ayrıca çalışmaların bireylerin özerkliğinden ödün vermeden yürütölmesini sağlamak ve aynı zamanda verilen bilgilerin belgelendirilmesini sağlamak için doğru ve detaylı bilgilendirilmiş onam alınması zorunludur. Araştırma ve yayın etiği lisans ve

lisansüstü eğitimde genellikle araştırma dersi kapsamında konu bazında işlenmektedir. Bu nedenle yeni araştırmacılar lisans ve lisansüstü eğitimi sırasında araştırmanın yürütölmesi ve yayınlanması süreciyle ilgili etik kurallara daha fazla yer verilmesi, derslerin uygulamalı olarak yaptırılması, danışmanların özellikle çalışmaların etik açıdan değerlendirilmesine yönelik araştırmacılara daha etkin geri bildirimlerde bulunmaları önerilmektedir. Doktora eğitimi akademik yaşamdaki en önemli aşama olduğundan, araştırmacılar bu süreçte araştırma etiğinin tüm ilkelerini benimsemelidirler. Bu bağlamda araştırmacı eğitiminin, araştırmalara yönelik etik sorunlarla başa çıkma ve etik duyarlılık kazandırma açısından yeniden yapılandırılması esastır.

Kaynaklar

1. Esin N. Hemşirelik Araştırmalarında Etik. İçinde:Hemşirelikte Araştırma Süreç, Uygulama ve Kritik. Ed: Erdoğan S, Nahcivan N ve Esin N. Nobel tıp kitabevi. 2015; 2.baskı:315-31.
2. Aydın A. Araştırma ve Yayın Etiğinde araştırmacının değerler sistemi. İçinde: Tübitak Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 7.Ulusal Sempozyumu Kitabı. Ed: O.Yılmaz. Openajans, Ankara, 2009.
3. Özcın M, Balcı Y. Akademisyenlerin araştırma ve yayın etiğine ilişkin dūřünceleri. İř Ahlakı Dergisi. 2016;9:93-115.
4. Büken N. Opinions about the future of Clinical Trial in Turkey. Journal of Clinical and Experimental Investigations. 2016 Sep 2;7:258-64.
5. Maya İ. Akademisyenlerin meslek ahlakına aykırı olan davranışlara ilişkin algıları (ÇOMÜ eğitim faköltesi örneği).Turkish Studies. 2013;8,491-509.
6. Shrivastava SR, Shrivastava P, Ramasamy J. Informed consent in clinical research. CHRISMED Journal of Health and Research. 2015;1;2:183.
7. Namal F, Demirci M, Keleř ř. Ankara űniversitesi Tıp Faköltesi Temel Tıp Bilimleri'nde alışan Araştırma Görevlilerinin, Araştırma ve Yayın Etiđi Açısından Karşılaştıkları Zorluklar ve Özyeterlikleri ile İlgili Görüřleri. Türkiye Biyoetik Dergisi. 2017;4:52-73.
8. Erdem AR. Bilim İnsanı Yetiştirmede Etik Eğitimi. Journal of Higher Education & Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi. 2012;2:25-32.
9. Bayık A. Hemşirelik Araştırmalarında Etik. İçinde: Hemşirelikte Araştırma İlke, Süreç ve Yöntemleri. Editör: Erefe İ. 2002; 1.Baskı:15-45.
10. Esin N. Hemşirelik Araştırmalarında Etik.İçinde:Hemşirelikte Araştırma Süreç, Uygulama ve Kritik. Ed: Erdoğan S, Nahcivan N ve Esin N. Nobel tıp kitabevi. 2015; 2.baskı:315-31.
11. Özlü ZK, Kılıç M, Yayla A. Cerrahi Aydınlatılmış Onam Hakkında Hastaların Bilgi Düzeyinin İncelenmesi. Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi. 2015 Jul 6;2:318-28.
12. Er RA, şenses MÖ, Akpınar A, Ersoy N. Ortopedide Aydınlatılmış Onama Ait Etik Sorunlar: Kocaeli'den Bir Örnek. Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences. 2011;31:455-63.
13. Kırkkılıç, H. A., Sevim, O., Söylemez, Y. Akademisyenlerin Bilimsel Araştırma Tutumlarının Akademik Etik Deđerler Açısından İncelenmesi. Erzincan űniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2015;9: 375-90.
14. Kurt E, Türker T. Bir űniversite Hastanesinde alıřan Diř Hekimlerinin Aydınlatılmıř Onam Konusundaki Görüřlerinin Deđerlendirilmesi. Cumhuriyet Dental Journal. 2015;18:56-70.